

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ, ЯКІ МАЮТЬ ПРОЯВИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

І.О. Чайка, аспірант кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті
Національний університет біоресурсів та природокористування України
super_irinka@i.ua

Анотація: У даній статті розглянуто проблему девіантної поведінки дітей-сиріт, зокрема причини її виникнення та можливі способи подолання, проаналізовано деякі ролі соціального педагога, які є досить актуальним під час його роботи з дитиною-сиротою, яка має прояви девіантної поведінки, а також висвітлено деякі особливості, які мають бути враховані соціальним педагогом під час корекційної роботи та процесу ресоціалізації.

Ключові слова: девіантна поведінка, діти-сироти, соціальні ролі, особливості соціальної роботи, корекція, ресоціалізація.

Актуальність (Introduction). Від початку і протягом усього життєвого шляху людини сім'я є тим фактором, який головним чином впливає на розвиток і формування особистості, на процес успішного засвоєння та відтворення нею у своїй поведінці тих норм, які прийняті у суспільстві. Також сім'я формує у людини практично від самого малечку поняття системи цінностей. І про які тоді адекватні ціннісні орієнтири може йти мова, якщо дитина, припустимо, з'явилася та виховується у неблагополучній сім'ї, де перше місце може посідати алкоголь, існування за рахунок держави, агресія та сімейне насилля. Асоціальна сім'я формує асоціальну особистість дитини. У випадках, які виходять за межі припустимого або коли батьки не піддаються жодному впливу і не бажають змінювати звичний спосіб життя, дитину цілком законним шляхом можуть від такої сім'ї відлучити, позбавивши батьків батьківських прав.

У такому випадку роль вихователя і такого собі соціального реабілітолога покладається на соціального педагога (або ж працівника закладу інтернатного типу, куди влаштовують дитину, як правило, якщо ніхто з рідних не має змоги опікуватися нею). Звісно, це до того часу, поки дитині не знайдуть гідних кандидатів у батьки-вихователі. Але як у випадку вже розпочатого процесу засвоєння поведінкових норм і цінностей, які абсолютно неможливо назвати соціально прийнятними, допомогти дитині усвідомити їхню неприпустимість та сформувати істинні людські цінності, навчити поведінці, яка не виходить за межі норми, якщо відтепер від процесу виховання усунуто тих головних людей – батька та матір – які до цього моменту справляли вирішальний вплив? Відповідь на це питання ми намагатимемось знайти в даній статті.

Аналіз останніх джерел та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Питання важковиховуваності дітей глибоко досліджені в працях П. Блонського, Я. Бугайського, П. Виготського, М. Гришкова, П. Ефруссі, Д. Футера, П. Фортунова, М. Чехова та ін. Психологічні аспекти проблеми девіантної поведінки висвітлюються у роботах Г. Андрєєва, А. Бодальова, О. Леонтьєва, Н. Левітіна, Л. Уманського, М. Ярошевського і т.д. Соціально-педагогічній профілактиці девіантної поведінки присвячені роботи О. Безпалько, Р. Вайноли, А. Капської, В. Оржеховської, Є. Яковлевої та ін.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблема відхилень у поведінці дітей-сиріт і, зокрема, проблема важковиховуваності цієї категорії дітей інтенсивно досліджувалась вченими протягом тривалого періоду часу. Незважаючи на здобутки у вивченні окремих аспектів, в цілому роботу над проблемою не можна вважати завершеною, тому **метою статті (Purpose)** є виявлення особливостей організації соціальної роботи з дітьми-сиротами, які мають прояви девіантної поведінки.

Методи (Methods). У ході наукового дослідження було використано переважно теоретичний (аналіз, синтез, узагальнення) і частково емпіричний (бесіда з працівниками деяких закладів інтернатного типу) метод.

Результати (Results). Серед вітчизняних та зарубіжних дослідників не існує єдиної

точки зору на термін «девіантна поведінка». Одні вважають, що мова має йти про всі відхилення від схвалюваних суспільством норм, інші пропонують включати в це поняття тільки порушення правових норм, треті – різні види соціальної патології (алкоголізм, наркотизм, убивства).

Девіантна поведінка – це система вчинків чи окремі вчинки, які суперечать прийнятним в суспільстві нормам і проявляються у вигляді незбалансованих психічних процесів, не адаптованості, порушенні процесів само актуалізації та ухиленні від морального й етичного контролю особистості над власною поведінкою [3; 370].

Початкові форми девіантної поведінки нерідко виявляються в дитячому, а особливо підлітковому та молодому віці. Серед сучасних суттєвих проблем мають місце такі прояви негативної поведінки серед дітей-сиріт, як ранні сексуальні зв'язки, зловживання алкоголем, наркотиками тощо. Як правило, неблагополучна родина чи близьке оточення найчастіше негативно впливають на дитину, яка часто несвідомо слідує формам поведінки й звичкам оточення (наприклад, починає палити, вживати спиртні напої, лягтися, красти, вести аморальний спосіб життя).

Причини появи і розвитку девіацій можуть бути різні. Як правило, виділяють соціально-економічні, соціально-педагогічні, соціально-культурні, психологічні та біологічні. Певна річ, причини девіантної поведінки окремої людини є особливими і тому їх необхідно досліджувати у кожному конкретному випадку спеціалістами.

Людину, якій властива девіантна поведінка, потрібно сприймати як таку, що потрапила у скрутну життєву ситуацію та потребує допомоги фахівців у подоланні дезадаптивних якостей і підвищення здатності вирішувати проблеми та задовольняти потреби, не порушуючи соціальні, морально-етичні та юридичні норми соціуму.

Важливо враховувати, що дитина – система самоврядна, і свою поведінку вона будує на основі потреб, засвоєного нею досвіду діяльності та уявлень про себе.

Організація процесу корекції поведінкових відхилень можлива лише за умови комплексного вивчення причин формування девіантної поведінки та системної роботи в бажаному напрямку фахівців (психологів, дефектологів, соціальних педагогів, лікарів, педагогів) та найближчого оточення (члени сім'ї, опікуни).

Особливої уваги заслуговує той кризовий момент у житті дитини, коли її забирають від рідних батьків, але відповідно ще не знайшли нову сім'ю, коли вона має перебувати в закладі інтернатного типу, очікуючи на вирішення своєї долі. Адже нікому достеменно невідомо, як скоро дитині знайдуть опікунів серед рідних чи коли її влаштують до прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу. Але тим не менше процес соціалізації та виховання є процес постійний та безперервний. А у випадку виявлення певних девіацій у поведінці дитини, доцільно застосувати корекційні заходи. Саме в даному випадку покладається важлива місія на соціального працівника, який має знайти підхід до дитини та здійснити на неї корегуючий виховний вплив задля зміни вектору її поведінки.

Складовим процесу ресоціалізації виступає процес перевиховання. Поєднання процесу перевиховання (внесення змін до ціннісних орієнтацій) з впливами, що припускають зміни в розвитку особи, прийнято називати корекцією. Корекція має наступні функції – відновну, компенсуючу, стимулюючу та виправну.

Корекція поведінки, що відхиляється, припускає в першу чергу виявлення неблагополуччя в системі відносин дитини з дорослими та однолітками і корегування педагогічної позиції вихователів, яка повинна сприяти, зокрема, вирішенню гострих і уповільнених конфліктів, що можуть несприятливо позначатися на розвитку дитини. Особливо важливим є аналіз соціометричного статусу дитини в колективі вихованців інтернату, визначення місця, яке він займає в системі міжособових відносин, з'ясування того, наскільки виправдовуються його очікування, якщо має місце психологічна ізоляція, то пошук її коріння і причин, можливих шляхів її подолання.

Як відомо, у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, соціальний педагог відповідно до положень чинного законодавства, може виконувати одну чи одночасно декілька ролей. Виходячи із класифікації груп, у які об'єднуються рольові репертуари [7; 46], ролі соціального педагога можна розподілити таким чином: 1) група посередницьких ролей (захисник прав та інтересів дитини); 2) група практичних ролей (учитель

соціальних умінь, консультант, агент з питань соціальних змін, організатор змістовного дозвілля 3) група сервісних ролей (керівник практики студентів). Детальніше зупинимося на характеристиках другої групи.

Оскільки результати багатьох досліджень підтверджують гіпотезу про те, що зазвичай відхилення у поведінці мають ті діти, які елементарно не володіють знаннями про те, як організувати своє дозвілля, метою виконання соціальним педагогом ролі «організатор змістовного дозвілля» є реалізація і розвиток потенціалу особистості вихованців у сфері вільного часу. Напрямками виконання ролі стануть допомога у створенні та проведенні культурно-дозвіллевих програм, навчання дітей практичним навичкам у галузі дозвілля або їх удосконалення. Для дитини-сироти даний аспект має особливе значення, адже взаємодія з колективом сприятиме процесу адаптації до нових життєвих умов.

Для подолання ізольованості дітей із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за ініціативи соціального педагога проводяться спільні свята із дітьми дошкільних чи загальноосвітніх навчальних закладів, екскурсії, туристичні походи, організовуються зміни у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку тощо. На базі закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, можуть бути створені гуртки, клуби інші творчі об'єднання дітей, керівництво одним із яких за бажанням може взяти на себе соціальний педагог.

Організація різних видів діяльності дітей потребує вирішення деяких важливих питань, на які зобов'язаний звернути увагу соціальний педагог. Вони, насамперед, стосуються створення необхідних умов життя та розвитку вихованців закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме для: самоорганізації індивідуального життєвого середовища вихованця; колективної життєдіяльності; розвитку трудових навичок дітей; творчих занять; умов для занять спортом; медичних і гігієнічних процедур. У разі неналежності зазначених умов соціальний педагог повинен лобювати їх створення чи покращення.

Метою реалізації соціальним педагогом ролі «учителя соціальних змін» є навчання дітей мистецтву ефективної взаємодії з соціальним оточенням. Діяльність у цьому напрямку досить різноманітна, та, передусім, вона пов'язана з формуванням умінь адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, одним із найважливіших етапів якої є адаптація до самостійного життя.

Дослідження різних років висвітлили комплексний характер проблем підготовки таких дітей до самостійного життя: вони не мають адекватного уявлення про можливі очікувані труднощі; випускники шкіл-інтернатів не підготовлені до сімейного життя, у них не сформоване відчуття рідної домівки; діти відчують складнощі у придбанні одягу, взуття, раціонального харчування; ними опановує страх спілкування з новими людьми, небажання дотримуватися норм співжиття. Значною перешкодою в адаптації вихованців шкіл-інтернатів до самостійного життя є відсутність позитивних прикладів життєвого досвіду з вирішення проблем матеріального характеру. У дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, часто сформовані споживацькі стереотипи.

Але крім того, важко лишити поза увагою роль соціального педагога, як аніматора, адже в ігровій формі навчати дітей навичкам взаємодії, формувати вміння вирішувати конфлікти чи прищеплювати їм сімейні цінності легше. Особливо, коли йде мова про дошкільнят чи навіть дітей шкільного віку.

Однак на наш погляд, у такій делікатній ситуації як корекція проявів девіантної поведінки у дітей-сиріт, завжди користуватиметься особливим попитом роль помічника та наставника. Це саме те амплуа, завдяки якому соціальний педагог шляхом застосування індивідуального підходу чинить вплив на кожного окремого вихованця і на весь колектив в цілому. Іноді одна коротка, але змістовна бесіда здатна перевернути з ніг на голову уявлення дитини про її поведінку та допомогти хоча б усвідомити помилковість своїх дій і їхні наслідки. А усвідомлення – це вже суттєвий крок на шляху до змін.

Уся суть специфіки роботи соціального педагога з дітьми-сиротами, на нашу думку, полягає в умінні знайти з дитиною контакт і справити на неї позитивний вплив; виправити ті дефекти виховання, які були прищеплені дитині безвідповідальними батьками; пояснити, чому те, що дитина спостерігала від самого народження і сприймала за норму, адже так роблять такі авторитетні для неї люди, як мама і тато, є неправильним, деструктивним чи

неприпустимим, соціально неприйнятним, що так робити не можна. У той важкий і дійсно кризовий момент життя дитини, коли вона «нічия», так важливо завоювати її довіру та знайти слова, щоб пояснити, що це тимчасові труднощі, що вона все зможе подолати, і навіть якщо вона часом помиляється у своїх діях і висловах, то це зовсім не означає, що її ніхто не любить і вона взагалі не має права на любов. Адже прояви девіантної поведінки у підлітків зазвичай розцінюються, як своєрідний спосіб звернути на себе увагу, бо підліток уже знає, що так, як він чинить, не можна робити. Коли ж дитина робить щось неприйнятне, це може бути від елементарного незнання, як поводитися і що говорити.

Тому соціальний педагог має не лише володіти якісними теоретичними знаннями, а ще й виховувати в собі своєрідний «батьківський авторитет». Виховний вплив ґрунтується передусім на авторитеті, оскільки для дитини зміст авторитету батьків, наприклад, за словами А. Макаренка, полягає в тому, що він не вимагає ніяких доказів, приймається нею як безсумнівна гідність старшого, як його сила і цінність. Авторитет реалізує себе у впливі особи, життєвому досвіді, заснованому на знаннях, моральних чеснотах. Переваги авторитетних для дитини людей ґрунтуються на їхніх знаннях, уміннях, досвіді, зрілості, а не на зверхності або поблажливості. Справжній батьківський авторитет виростає на любові до дітей.

Отже, можемо виділити такий ряд особливостей роботи соціального педагога з дітьми-сиротами, які мають прояви девіантної поведінки:

- 1) гармонійно поєднувати у своїй діяльності всі ролі, якими має володіти соціальний педагог, а саме – посередник, адвокат, учасник спільної діяльності, помічник, наставник, конфліктолог, аніматор, експерт і суспільний діяч;
- 2) використовуючи методи корекції проявів девіантної поведінки, враховувати особливий статус дитини-сироти і детально аналізувати її психологічний стан;
- 3) у процесі корекції проявів девіантної поведінки в основі впливу має бути своєрідний батьківський авторитет.

Перспективами подальшого розгляду питання можуть бути розробка концепції профілактики та корекції девіантної поведінки вихованців-сиріт, теоретичне обґрунтування та впровадження програми соціально-педагогічної роботи із зазначеною категорією дітей в умовах регіонального освітньо-виховного простору.

Список використаних джерел

1. Вайнола Р.Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: Монографія. / За редакцією С.О.Сисоєвої. – Запоріжжя: ХНРБЦ, 2008. – 460 с.
2. Іванов В.Н. Девіантна поведінка: причини і масштаби // Соціально-політичний журнал. – 2009. – №2. – С. 23-35.
3. Капська А.Й. Соціальна педагогіка. Підручник. / За ред. проф. Капської А.Й. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
4. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: Инфра-М, 2001. – 269 с.
5. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх / В.М. Оржеховська. – К.: Логос, 1996. – 216 с.
6. Педагогічна профілактика девіантної поведінки неповнолітніх : орієнтована програма для пед. навч. закл. України / авт.-уклад. В. М. Оржеховська. – К. : Наук. думка, 1996. – 41 с.
7. Сидоров В. Соціальна робота в Україні: перші кроки / За ред. В.Полтавця. - К.: Академія, 2000. – 236 с.
8. Харченко С.Я. Робота соціального педагога з дітьми девіантної поведінки / С.Я. Харченко, Н.П. Краснова. – Харків: Основа, 2012. – 143 с.

References

1. Vainola, R.Kh. (2008) Osobystisnyi rozvytok maibutnoho socialnoho pedahoha v protsesi profesiinoi pidhotovky: Monohrafiia. Zaporizhzhia: KhNRBts, 460.
2. Ivanov, V.N. (2009) Deviantna povedinka: prychny i masshtaby. Sotsialno-politychnyi zhurnal. №2, 23-35.
3. Kapska, A.I. (2006) Sotsialna pedahohika. Pidruchnyk. K.: Tsentr navchalnoi literatury? 468

4. Ovcharova, R.V. (2001) Spravochnaia kniga sotsialnoho pedahoha. M.: Infra-M, 269.
5. Orzhekhovska, V.M. (1996) Profilaktyka pravoporushen sered nepovnolitnikh. K.: Lohos, 216.
6. Orzhekhovska, V.M. (1996) Pedahohichna profilaktyka deviantnoi povedinky nepovnolitnikh : oriientovana prohrama dlia ped. navch. zakl. Ukrainy. K. : Nauk. dumka, 41.
7. Sydorov, V. (2000) Sotsialna robota v Ukraini: pershi kroky. K.: Akademiia, 236.
8. Kharchenko, S.I. (2012) Robota sotsialnoho pedahoha z ditmy deviantnoi povedinky. Kharkiv: Osnova, 143.

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ-СИРОТАМИ, ИМЕЮЩИМИ ПРОЯВЛЕНИЯ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ

И.А. Чайка

Аннотация. В данной статье рассмотрена проблема девиантного поведения детей-сирот, в том числе причины ее возникновения и возможные способы преодоления, проанализированы некоторые роли социального педагога, которые являются весьма актуальными во время его работы с ребенком-сиротой, которая имеет проявления девиантного поведения, а также освещены некоторые особенности, которые должны быть учтены социальным педагогом во время коррекционной работы и процесса ресоциализации.

Ключевые слова: девиантное поведение, дети-сироты, социальные роли, особенности социальной работы, коррекция, ресоциализация.

FEATURES OF SOCIAL WORK WITH ORPHANS WHO HAVE MANIFESTATIONS OF DEVIANT BEHAVIOR

I.O. Chaika

Abstract. In this article the problem of deviant behavior orphans, including its causes and possible ways to overcome analyzed some of the role of social workers, which is very important during his work with orphans, which has displays of deviant behavior, and highlights some of the features to be considered a social teacher during the remedial work and the process of re-socialization.

Keywords: deviant behavior, orphans, social roles, especially social work, correction, re-socialization.

УДК 378.016:34

SYSTEM OF FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE FOOD SCIENTISTS AND TECHNOLOGISTS IN UKRAINE

H.A. Cherednichenko, PhD, docent,

National University of Food Technologies, department of foreign languages for business and international cooperation

E-mail: gala-office2006@ukr.net

Annotation. Modern training of future engineers for food industry should focus on prospects of international cooperation and mobility of scientists, teachers and students within the global educational and scientific space. Bringing this training in line with the world standards of higher education reinforces the importance of foreign language communication component. The article discloses theoretical and methodological basis of the system of foreign language professional training of future food scientists and technologists in Ukraine.

The system of foreign language professional training for non-linguistic universities that is designed to ensure the formation of a professionally-speaking communicative competence of future food industry engineers and technologists at all levels of training: pre-university training, bachelor's level, master's level, postgraduate courses. The following techniques foster formation of foreign language competence of future food industry engineers: interpersonal communication, the